
Crkva i modernizam

Onima koji pomnije prate problematiku odnosa kršćanske vjere i suvremenog svijeta, zacijelo je dobro poznata svojedobna izjava pape Pavla VI., koji je rascjep između Evandjelja i kulture nazvao dramom našega vremena (*Evangelii nuntiandi*, 20). Danas, nakon više od tri desetljeća, ta konstatacija nije ništa manje aktualna i predstavlja još veći izazov. Goleme poteškoće koje Crkve, osobito u Europi, trenutačno proživljavaju usred snažnih društvenih previranja znatno su složenije negoli do sada, i gotovo da nemaju pandana u proteklim vremenskim razdobljima. Jedan od vodećih njemačkih sociologa katoličkog usmjerenja F.-X. Kaufmann naslovio je svoju nedavno objavljenu knjigu pitanjem, *Kako da preživi kršćanstvo? (Wie überlebt das Christentum?)*. Pitanje nije samo retoričke naravi. U zaključku autor veli da se perspektive kršćana na (zapadno)europskim prostorima ne čine nimalo ružičastima. Istina, kršćanska je vjera od svojih početaka u znaku osporavanja i nije joj bio obećan svjetovni uspjeh. Naizgled nemoćna prema svijetu, ona se trajno pouzdava u božansku pomoć, nekoć kao i danas, kad joj, prema svemu sudeći, valja ići u nesigurnu i otvorenu budućnost. Doduše, treba također znati da su se u povijesti Crkve mnogo puta događali prepородi i obnove pa s njihovom mogućnošću treba i u budućnosti računati. Nedavno preminuli poznati hrvatski sociolog religije Željko Mardešić u svojem posljednjem prilogu ukazuje na takve znakove duhovnog buđenja kad govori o tihom i neprimjetnom povratku religije usred krize današnjega moderniteta (*Crkva u svijetu*, 2/2006., 139).

Sama činjenica da se, eto, opet javlja pojačano zanimanje za pitanja vjere, ne umanjuje ozbiljnost postojeće krize kršćanstva niti nas oslobađa trajne zadaće da promišljamo današnje stanje i tražimo primjeren odgovor vjere slijedeći evanđeoski nalog: "Budite uvijek spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama" (1 Pt 3,15). Jer, jedno je nemir ljudskog srca koji se očituje u različitim oblicima čovjekova traganja za Božanstvom ili Bogom, što još ne možemo nazvati vjerom, ili nas se nerijetko doimlje kao ravnodušnost u odnosu na temeljna pitanja našega postojanja. Taj vid religioznosti u širem smislu naprosto izvire iz samog ljudskog

bića i njegove usmjerenosti prema Stvoritelju, pa je na stanovit način više ili manje trajno prisutan u čovjeku premda se, osobito u naše vrijeme, često izražava na nejasan i neodređen način. Drugo je pak čin kršćanske vjere kao svjesno, osobno, slobodno i cjelovito predanje Bogu i prihvaćanje Isusa Krista kao spasitelja, što se izražava i prakticira u crkvenoj zajednici, njezinim obredima i nauku. Čini se da je takva crkvena vjera dobrim dijelom i zbog toga u krizi jer je poradi dubokih kulturoloških previranja posljednjih desetljeća već odavno postao upitnim dosadašnji način crkvenog samoshvaćanja i komuniciranja s modernom kulturom. To je razlog da parcijalni crkveni pothvati i naponi na raznolikim područjima vjerničkoga djelovanja, koliko god po sebi bili poželjni i korisni, nisu u stanju odgovoriti na ono temeljno pitanje: u kojem obliku i pod kojim pretpostavkama kršćanstvo ima budućnost? Kršćanska poruka jamačno u sebi posjeduje srž i potencijal koji je rezistentan prema modernitetu te se može uvijek iznova obnavljati. No za prevladavanje dramatičnog rascjepa između Crkve i moderne kulture očito treba u današnjim kulturološkim uvjetima cjelokupno Evanđelje nanovo izreći u jednoj sveobuhvatnoj sintezi, sukladno zahtjevima vremena.

U rješavanju tog vrlo složenog i gorućeg problema može nam donekle pomoći pogled u povijest. Kulturološka kriza na prijelazu iz 19. u 20. st. po svojim idejnim konstelacijama i njihovim sučeljavanjima nije bez određene sličnosti i povezanosti s današnjim problemima u Katoličkoj crkvi. I u drugim kršćanskim konfesijama bilo je to doba krize i općih traganja za novim, a u katolicizmu je nastao pravi prijevor oko duhovno-religijskog pozicioniranja u modernoj kulturi što je bila na vidiku. Riječ je o tzv. krizi modernizma u burnom razdoblju čiji početak označava enciklika *Providentissimus Deus* 1893., a kraj obilježava izbijanje Prvoga svjetskog rata i smrt pape Pija X. godine 1914. Nova, vrlo različita i mnogolika kulturna i idejna stremljenja u društvu, Crkvi i teologiji koja su tih godina dosegla svoj vrhunac, nazvana su u enciklici *Pascendi* (1907.) pojmom modernizam. Taj papinski dokument uslijedio je iste godine nakon dekreta tadašnjeg Sv. oficija *Lamentabili* u kojemu je osuđeno 65 modernističkih tvrdnja, djelomice iz spisâ određenih teologa (Alfred Loisy, Georg Tyrrel) ili naprosto iz duha onoga vremena. Enciklika *Pascendi* zapravo je "konstruirala" modernizam kao sustav kakav u stvarnosti nije postojao i osudila ga. Problematičan je sam odbaćeni, a potom i ozloglašeni pojam modernizma, jer je obuhvaćao kako opravdane zahtjeve za obnovom i promjenama u općem smislu tako i evolucionizam kao koncepciju razvitka. Time je otpočela kampanja protiv "modernista" indiciranjem njihovih spisa, zabranom pisanja, uklanjanjem iz službe, a u nekim slučajevima bilo je i izopćenja. Dva spomenuta crkvena dokumenta, ali i brojni drugi iz onoga vremena, manje poznati, striktnim odbacivanjem i osudama novoga i drugačijega

u prijeporu oko moderne dugoročno su itekako obilježili cijelo jedno razdoblje crkvene povijesti, čije posljedice djelomice sežu sve do danas. O tome na svoj način svjedoči uvođenje obveze polaganja prisege protiv modernizma (1910.) za sve koji obnašaju crkvenu službu, što je dokinuto tek nakon II. vatikanskog sabora, a 90-ih godina prošloga stoljeća ponovno je uvedena nova prisega vjernosti. Zapravo, tek je papa Ivan XXIII., svojim *aggiornamento* napravio zaokret i prihvatio temeljnu nakanu modernizma nastojanjem oko posadašnje Crkve, pa je Drugi vatikanski sabor ne samo raspravljao o nagomilanim pitanjima koja su davno prije bila postavljena nego i proglašenim dokumentima jasno napustio stajališta od kojih je nekoć polazila enciklika *Pascendi*. Neki antimodernistički ostaci zadržali su se do danas u udrugama takozvanih tradicionalista, sljedbenika izopćenog nadbiskupa Marcela Lefebvrea, ne prihvaćajući u bitnim elementima obnovu i koncilsko usmjerenje Crkve.

Činjenica da nije bilo precizne definicije i jasnog pojma modernizma, pogubno se odrazila na sve one koji su bili osumnjičeni da zastupaju modernističke stavove jer su se teško mogli braniti od tako rastezljivih optužbi, a morali su računati s najstrožim posljedicama. Autor *Novoga teološkog rječnika* H. Vorgrimler modernizam opisuje kao zbirnu oznaku za vrlo različite tendencije i nastojanja oko godine 1900., s opravdanom željom da se suvremenicima na razumljiv način posreduju bitni sadržaji kršćanske vjere te da se traži dijalog s modernim znanostima i svjetonazorima (*Neues theologisches Wörterbuch*, 423). Neke od ondašnjih praktičnih tema i neki od prijedloga koji zagovaraju primjerice demokratizaciju Crkve, veću ulogu laika, bolju izobrazbu svećenika, reformu liturgije, odupiranje crkvenom centralizmu danas nam se čine vrlo poznatim i općenito prihvaćenim. Druge srodne teme i već otprije poznata nastojanja u nešto su većoj mjeri sadržavali prijeporne elemente: To se odnosi na povijesno-kritičko istraživanje Biblije i dogmi, isticanje subjektivne odgovornosti pod primatom savjesti, napuštanje neoskolastičke teologije u korist naglašenog iskustva vjere, obnovu Crkve kao zajedništva s naglaskom na župnoj zajednici. Osobito žestoke kritike izazvale su tri ondašnje teološke teze o naravi i porijeklu religije, zatim o ulozi Božje objave te o modelu razvoja dogmi. Unatoč nekim očitim pretjerivanjima i jednostranostima liberalnog historizma, spomenuta su nastojanja, kako se poslije pokazalo u biti pozitivna te su dala veliki prinos teološkoj spoznaji i napretku, osobito u tri smjera: u odnosu na povijesnost tj. kritičko istraživanje izvora vjere i povijesti dogmi; s obzirom na veće vrednovanje subjektivnosti i odgovornosti, savjesti, zrelosti i crkvene zajednice kao mjesta iskustva vjere; u odnosu na naglašavanje Crkve kao zajednice i misterija.

Nema dvojbe da u zadaće učiteljstva spada brižno čuvanje i autentično tumačenje Božje objave sadržane u Svetome pismu i predaji.

To zacijelo uključuje i prosuđivanje teoloških shvaćanja, usmjeravanje istraživanja i napokon po potrebi donošenje mjerodavnog pravorijeka u spornim stvarima vjere i čudoređa. S današnjega gledišta *Pascendi* očito nije pokazala osjetljivost u pristupu pojedinim stavovima, paušalno ih je osudila i izrekla je rigorozne kazne. U pretjeranoj revnosti odbacila je uz ono loše i neprihvatljivo u tim nastojanjima i ono dobro i inovativno u njima. No glavni problem antimodernističkog stava ipak seže dublje. On se tiče načelnog odnosa spasenjske poruke, koja je po svojoj naravi namijenjena cijelom čovječanstvu, da se u susretu s određenom kulturom stvaralačko-kritički nanovo izrekne i takoreći utjelovi, ne gubeći pritom svoj identitet. Prije stotinu godina nije se dogodila nova inkulturacija Evanđelja, nego antimodernizam. Tako se Drugi vatikanski sabor suočio s antimodernistički induciranim zastojem reformi i hrabro započeo susret s modernom kulturom 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća. Pogledom u nedavnu prošlost nije teško zamijetiti nužnost i logičnost tog iskoraka na tragu poučne izreke *ecclesia semper reformanda*: Ako se bitno promijene izazovi i pitanja jednog razdoblja, i odgovor vjere na njih mora dobiti nov izričaj. Nije to samo stanovito produbljenje, obogaćenje ili tek posvješćenje onoga što je već otprilje bilo uključivo znano i u Evanđelju sadržano, nego nova aktualizacija i iščitavanje Pisma i cjelokupnoga nauka vjere u svjetlu aktualnih izazova dotičnoga vremena. Klasičan primjer za to jest uspješna inkulturacija kršćanske poruke u helenističku kulturu i njezino izricanje pojmovljem antičke filozofije.

Danas, u vremenu krize kulture i raznolikosti kulturološkoga konteksta, bila bi zacijelo potrebna nova stvaralačka sinteza cjelokupnosti kršćanske vjere i života u svjetlu novih pitanja. Ne bi bilo dobro da se ostvari opažanje suvremenoga promatrača koji veli: "Problemi između Crkve i moderne često se ne rješavaju nego se samo odgađaju (C. Arnold, *Kleine Geschichte des Modernismus*, 141). Crkva je, primjerice, odavno prihvatila činjenicu razvoja dogmi i napretka u shvaćanju predanih i objavljenih istina. Time je zapravo nepovratno odbacila antimodernizam. U prigodnom osvrtu na spomenutu obljetnicu Peter Neuner zaključuje: "Ono što Crkva danas normativno uči, što je Drugi vatikanski sabor formulirao o shvaćanju objave, vjerskoj slobodi, ekumenizmu, kako je Pastoralna konstitucija odredila odnos Crkve prema suvremenom svijetu – sve je to u smislu osuda enciklike *Pascendi* očito modernistički. Dok se to ne prizna, nema rješenja u kontroverzi s tradicionalizmom sljedbenika koncilskog kritičara Lefebvrea... Da je unatoč osudama iz godine 1907. i unatoč traumatskim događajima tijekom antimodernizma došlo do Drugoga vatikanskog sabora i do povijesnog promatranja nauka o vjeri i dogmi, razlog je da se s pouzdanjem osvrćemo na 100 godina nakon *Pascendi*" (*Stimmen der Zeit*, 9/2007., 590).

Nediljko Ante Ančić